

Голові спеціалізованої вченої
ради ДФ 20.051.204
Карпатського національного
університету імені Василя Стефаника
доктору психологічних наук, доценту,
професору кафедри клінічної та реабілітаційної психології
Лещинській Олені Альбертівні
(76018, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57)

РЕЦЕНЗІЯ

доктора психологічних наук, доцента, професора кафедри психології розвитку
Карпатського національного університету імені Василя Стефаника

Климишин Ольги Іванівни

на дисертаційну роботу **Чернявської Наталі Володимирівни**
«Особливості самосвідомості чоловіків з алкогольною залежністю»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 05 Соціальні та
поведінкові науки за спеціальністю 053 Психологія

Актуальність дисертаційної роботи. Дисертаційна робота Чернявської Наталі Володимирівни присвячена надзвичайно важливій та актуальній темі – дослідженню особливостей самосвідомості чоловіків з алкогольною залежністю. В умовах тотального кризового становища сучасного світу як в площині політичного, культурного, соціально-економічного вимірів та, беручи до уваги психотравмуючі наслідки воєнних дій в Україні, допомога адиктивним особам є і буде одним з важливих завдань вітчизняної психологічної практики.

Алкогольна залежність залишається однією з найбільш поширених форм адиктивної поведінки, яка має системний вплив на всі сфери функціонування особистості – фізичну, психологічну, соціальну та духовну. Особливої гостроти проблема набуває у чоловіків раннього дорослого віку, які перебувають на етапі активного становлення ідентичності, професійного та сімейного самовизначення, формування життєвих стратегій і відповідальності за власне життя.

У роботі автор здійснює теоретичний і емпіричний аналіз самосвідомості чоловіків з алкогольною залежністю саме як цілісного, багатовимірного психологічного утворення, що визначає відповідну специфіку життєздійснення особистості з властивими, за умов адикції, формами самосприйняття, поведінковими патернами «моделювання реальності». В роботі переконливо доведено, що алкогольна залежність пов'язана не лише з фізіологічними чи поведінковими проявами, а й із глибинними трансформаціями самосвідомості, що проявляються у фрагментації Я-образу, порушенні рефлексії, зниженні відповідальності та домінуванні зовнішнього локусу контролю.

Автор слушно акцентує увагу на недостатній розробленості комплексного підходу до вивчення самосвідомості залежних осіб. У сучасних дослідженнях переважає фрагментарний аналіз окремих компонентів (самооцінка, емоційна регуляція, стресостійкість), тоді як системне бачення самосвідомості як інтегративного утворення представлено обмежено.

Вивчення внутрішніх психологічних механізмів, що лежать в основі залежності, має не лише теоретичне, а й важливе прикладне значення. Запит на фахівців, здатних надавати психологічну допомогу адиктивним особам, послуговуючись ефективними програмами подолання адикцій, враховуючи, передусім, ментальні особливості, обумовлює високу практичну значущість дослідження, оскільки воно містить авторську верифіковану програму психологічного супроводу розвитку самосвідомості чоловіків з алкогольною залежністю.

Зв'язок роботи з науковими програмами, темами, планами.

Дисертаційна робота виконана відповідно до планів науково-дослідної роботи кафедри загальної психології Карпатського національного університету імені Василя Стефаника та є складовою комплексної наукової теми «Екзистенційно-аналітичний підхід до психотравм війни» (номер державної реєстрації 0123U100406).

Найбільш вагомі результати, отримані в дисертаційному дослідженні.

До ключових результатів дисертаційного дослідження Чернявської Н.В. слід віднести як теоретичні, так і емпіричні здобутки автора, що мають системний характер. У теоретичному плані вагомим є здійснений автором ґрунтовний аналіз наукових підходів до розуміння самосвідомості та формулювання власного авторського бачення структури та функціонування самосвідомості як інтегративного багатовимірного утворення, репрезентованого когнітивним, емоційно-ціннісним та регулятивним компонентами.

Особливої уваги заслуговує розроблена автором концептуальна модель самосвідомості чоловіків з алкогольною залежністю, враховуючи нейробіологічні та онтогенетичні чинники формування адикції в чоловіків у ранньому дорослому віці. Запропонована модель відображає системний характер взаємодії її компонентів і дозволяє пояснити механізми формування та підтримання адиктивної поведінки через порушення інтегрованості самосвідомості.

В умовах емпіричного дослідження знайшла підтвердження гіпотеза щодо порушення інтегрованості компонентів самосвідомості та наявності структурно-функціональних деформацій самосвідомості у чоловіків із алкогольною залежністю; виявлено переважання зовнішнього локусу контролю та зниження рівня саморегуляції та самоповаги; встановлено зв'язок між показниками самосвідомості, рівнем стресу та психологічним благополуччям. Важливим здобутком є проведення факторного та кластерного аналізів, які дозволили виділити типологічні варіанти самосвідомості залежних осіб залежно від рівня її інтегрованості.

Окрім того, автором розроблено програму психологічного супроводу розвитку самосвідомості, що має практичну спрямованість і базується на результатах дослідження. Введено концепт «плекання внутрішньої дитини» як інструменту психологічної роботи з адиктивними особами.

Таким чином, дисертаційне дослідження здобувачки вирізняється високим рівнем змістовного наповнення та чіткою логічною структурою, а всі

поставлені завдання реалізовані послідовно й обґрунтовано, що свідчить про її наукову вагомість і прикладну цінність.

Наукова новизна дисертації є достатньо високою та полягає у комплексному вирішенні поставленої проблеми. Здобувачкою *уточнено та розширено* зміст поняття самосвідомості у контексті адиктивної поведінки; уявлення про психологічні механізми алкогольної залежності; підходи до аналізу взаємозв'язку між компонентами самосвідомості. *Вперше* здійснено цілісний аналіз самосвідомості чоловіків з алкогольною залежністю як інтегрованої системи; розроблено концептуальну модель самосвідомості, що враховує не лише розвиток компонентів, а й ступінь їх інтегрованості; обґрунтовано роль інтегрованості як ключового показника ефективного функціонування самосвідомості; введено новий прикладний конструкт «плекання внутрішньої дитини» у контексті психологічної допомоги залежним особам. У роботі *подальшого розвитку* набули положення про роль самосвідомості у регуляції поведінки; уявлення про психологічні ресурси особистості; міждисциплінарний підхід до вивчення адиктивної поведінки.

Значення для науки і практики отриманих автором результатів.

Отримані у дисертаційному дослідженні Чернявської Н.В. результати мають вагоме теоретичне і прикладне значення, що зумовлено як глибиною опрацювання проблеми, так і можливістю безпосереднього використання напрацювань автора у науковій та практичній діяльності.

Теоретичне значення роботи полягає передусім у суттєвому розширенні наукових уявлень про самосвідомість як складне інтегративне багаторівневе утворення. У дисертації запропоновано цілісний підхід до її аналізу, в межах якого самосвідомість розглядається не як сукупність окремих характеристик, а як системно організована структура, що включає когнітивний, емоційно-ціннісний та регулятивний компоненти. Така концептуалізація дозволяє глибше зрозуміти внутрішні механізми функціонування особистості та створює підґрунтя для подальших наукових досліджень.

Важливим внеском у розвиток психологічної науки є обґрунтування ролі інтегрованості самосвідомості як ключового показника її ефективного функціонування. Автор переконливо доводить, що саме узгодженість між компонентами самосвідомості визначає рівень суб'єктності особистості, її здатність до саморегуляції та адаптації. Це положення має принципове значення для подальшого розвитку теорії особистості та психології саморегуляції.

Суттєвим є також внесок у розвиток психології залежностей. У роботі алкогольна залежність розглядається не лише як поведінковий чи клінічний феномен, а як наслідок системних порушень самосвідомості. Такий підхід дозволяє переосмислити природу адиктивної поведінки та розширює можливості її теоретичного аналізу. Запропонована автором концептуальна модель самосвідомості створює нові перспективи для міждисциплінарних досліджень, інтегруючи положення загальної, клінічної, соціальної та нейропсихології.

Окремої уваги заслуговує розвиток уявлень про психологічні ресурси особистості. У роботі обґрунтовано, що активізація ресурсного потенціалу є важливою умовою подолання залежності та переходу до етапу особистісної

реінтеграції. Це положення може бути використане як теоретична основа для подальших досліджень у сфері психології стресу, життєстійкості та посттравматичного зростання.

Практичне значення дисертаційного дослідження є не менш вагомим. Важливим практичним результатом є розроблення програми психологічного супроводу розвитку самосвідомості чоловіків із алкогольною залежністю. Автору належить розробка цілісної, поетапно структурованої моделі психологічного супроводу, яка поєднує роботу з симптомами залежності та глибинними особистісними процесами. На відміну від фрагментарних інтервенцій, програма забезпечує логічну послідовність змін: від формування безпеки й базової саморегуляції до інтеграції нової ідентичності та профілактики рецидивів.

Ключовою практичною перевагою є виділення центрального механізму - процесу «плекання внутрішньої дитини», який об'єднує травмофокусовану, ресурсну та смислову роботу. Це дозволяє не лише зменшувати прояви залежності, а й забезпечувати глибинну перебудову самосвідомості, що підтверджується клінічними прикладами: стійка ремісія досягається саме за умови проходження всіх етапів і внутрішньої інтеграції. Авторський підхід також має високу прикладну цінність завдяки тому, що враховує різну динаміку клієнтів, поєднує індивідуальну терапію з груповими формами підтримки та орієнтується на розвиток довготривалих ресурсів і смисложиттєвих орієнтацій.

Таким чином, дисертаційна робота має значний внесок як у розвиток теоретичних засад психологічної науки, так і у вдосконалення практики психологічної допомоги особам із алкогольною залежністю. Її результати відкривають нові перспективи для подальших досліджень і мають високий потенціал практичного застосування.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій.

Дисертаційна робота характеризується високим рівнем наукової обґрунтованості, логічною цілісністю та методологічною вивіреністю, що забезпечує достовірність отриманих результатів і сформульованих висновків. Представлені у дослідженні наукові положення базуються на комплексному поєднанні теоретичного аналізу, емпіричного дослідження та статистичної обробки даних, що дозволяє розглядати їх як достатньо аргументовані та переконливі.

Передусім слід відзначити ґрунтовність теоретико-методологічної основи дослідження. Автор спирається на широкий спектр класичних і сучасних наукових підходів до розуміння самосвідомості, особистості та адиктивної поведінки. Узагальнення положень гуманістичної, екзистенційної, інтегративної та клініко-психологічної традицій дозволило сформуувати цілісну концептуальну рамку дослідження, у межах якої самосвідомість розглядається як багаторівнева інтегративна система. Важливо, що теоретичні положення не мають декларативного характеру, а безпосередньо слугують основою для побудови авторської моделі та організації емпіричного дослідження.

Обґрунтованість наукових положень значною мірою забезпечується коректністю постановки мети, завдань і гіпотези дослідження. У роботі простежується чітка логіка переходу від теоретичного аналізу проблеми до її

емпіричної перевірки. Сформульована гіпотеза є внутрішньо несуперечливою, операціоналізованою та такою, що піддається перевірці за допомогою обраних методів дослідження.

Емпірична частина дисертації також свідчить про високий рівень обґрунтованості результатів. Використаний комплекс психодіагностичних методик є адекватним меті дослідження та дозволяє всебічно охопити основні компоненти самосвідомості та пов'язані з нею психологічні характеристики. Поєднання стандартизованих тестових інструментів із якісними методами (проективні техніки, метод незакінчених речень тощо) забезпечує глибину аналізу та дозволяє врахувати як кількісні, так і змістові аспекти досліджуваного феномену.

Важливим показником обґрунтованості є репрезентативність вибірки та коректність її формування. Дослідження проведено на достатній за обсягом вибірці, сформованій із урахуванням критеріїв включення та виключення, що підвищує надійність отриманих результатів. Однорідність вибірки дозволяє мінімізувати вплив сторонніх чинників і забезпечує валідність інтерпретації даних.

Особливої уваги заслуговує застосування сучасних методів математичної статистики. Використання описової статистики, кореляційного аналізу, t-критерію Стюдента, а також факторного та кластерного аналізів дозволило не лише виявити окремі залежності, але й встановити системні взаємозв'язки між показниками. Це суттєво підвищує доказовість отриманих результатів і дозволяє говорити про їхню статистичну значущість і наукову валідність.

Інтерпретація емпіричних даних здійснена на належному науковому рівні. Автор демонструє здатність до глибокого аналізу результатів, їх узагальнення та співвіднесення з існуючими теоретичними підходами. Важливо, що інтерпретації не виходять за межі отриманих даних і не містять необґрунтованих узагальнень, що свідчить про наукову коректність дослідження.

Висновки дисертаційної роботи є логічним підсумком проведеного дослідження, повністю відповідають поставленим завданням і підтверджують висунуту гіпотезу. Вони сформульовані чітко, послідовно та узагальнюють як теоретичні, так і емпіричні результати. Важливо, що кожен із висновків має під собою належне емпіричне підґрунтя.

Практичні рекомендації, запропоновані автором, також є достатньо обґрунтованими. Вони безпосередньо впливають із результатів дослідження та враховують виявлені закономірності функціонування самосвідомості чоловіків із алкогольною залежністю. Розроблена програма психологічного супроводу має чітку структуру, логіку побудови та теоретичне підґрунтя, що підвищує її прикладну цінність. Водночас її зміст відповідає сучасним підходам до психологічної допомоги у сфері адиктології.

Таким чином, наукові положення, висновки та практичні рекомендації, представлені у дисертації, є достатньо обґрунтованими, достовірними та логічно виведеними з результатів дослідження. Рівень їх аргументованості відповідає сучасним вимогам до наукових праць і свідчить про високий ступінь наукової зрілості автора.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації.

Беручи до уваги потужний доробок в дослідженні проблеми подолання адикцій шляхом реконструкції самосвідомості чоловіків з алкогольною залежністю Чернявської Наталі Володимирівни, варто відзначити деякі аспекти, які можуть бути предметом подальших дискусій та певні побажання для вдосконалення подальшого розвитку тематики дослідження здобувачки:

1. Можливо, доречніше б було параграф 1.2. та 1.3 об'єднати, оскільки змістовно вони наближені в ракурсі розгляду онтогенетичних особливостей розвитку самосвідомості у періоді ранньої дорослості.

2. В подальшій перспективі дослідження корисним було б реалізувати також аналіз адикції і в духовній парадигмі досліджень особистості. Відповідно, можливим є включення в програму психологічного супроводу технік та методів актуалізації духовного потенціалу та технік трансформацій системи цінностей з орієнтацією на цінність «свободи» на кожному з рівнів життєздійснення особистості – інтрасуб'єктному, інтерсуб'єктному, метасуб'єктному. Такі дослідження сприятимуть повнішому розумінню також і онтологічних умов подолання адикцій.

3. Для підвищення узагальнюваності результатів доцільним було б, реалізуючи порівняльний аналіз, включити до емпіричної вибірки також осіб ранньої дорослості без залежності.

4. Було б цікавим більш глибокіше аргументувати динаміку змін самосвідомості на різних етапах ремісії.

Зазначені вище зауваження не зменшують наукової та практичної цінності дисертаційної роботи, а, радше, вказують на перспективу подальших досліджень автора в царині обраної проблематики.

Загалом дисертаційна робота відповідає спеціальності 053 Психологія, тому вважаю, що можемо рекомендувати дану роботу до захисту у разовій спеціалізованій вченій раді.

Висновок про відповідність дисертації вимогам. Дисертація Чернявської Наталі Володимирівни «Особливості самосвідомості чоловіків з алкогольною залежністю» подана на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки, зі спеціальності 053 Психологія є самостійною та завершеною науково-дослідною роботою, яка відповідає вимогам наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12.01.2017 р. (зі змінами) «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами), «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022р. № 44 (зі змінами), а її авторка Чернявська Наталя Володимирівна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки, зі спеціальності 053 Психологія.

Рецензент:

доктор психологічних наук, доцент,
професор кафедри психології розвитку
Карпатського національного
університету імені Василя Стефаника

Ольга КЛИМИШИН